

Sygn. akt I UK 314/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 12 grudnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Piotr Prusinowski (przewodniczący)
SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)
SSN Zbigniew Korzeniowski

w sprawie z odwołania J. K.
przeciwko Prezesowi Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
o emeryturę rolniczą,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 12 grudnia 2019 r.,
skargi kasacyjnej ubezpieczonego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 9 maja 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania i orzeczenia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 9 maja 2018 r. Sąd Apelacyjny w (...) oddalił apelację J. K. od wyroku Sądu Okręgowego w K. z dnia 14 czerwca 2016 r., oddalającego jego odwołanie od decyzji Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z dnia 5 maja 2015 r. Przedmiotem sporu było prawo ubezpieczonego do emerytury

rolniczej po weryfikacji okresów ubezpieczenia rolniczego w związku z uzyskaniem od dnia 6 lutego 2015 r. prawa do emerytury z tytułu zatrudnienia. W decyzji o przyznaniu emerytury rolniczej z dnia 14 lipca 2014 r. uwzględniono okresy od dnia 9 sierpnia 1965 r. do dnia 19 lutego 1968 r., od dnia 19 lipca 1973 r. do dnia 23 lipca 1973 r. i od dnia 1 kwietnia 1980 r. do dnia 31 sierpnia 1980 r. - jako okres pracy w gospodarstwie rolnym rodziców po ukończeniu 16 roku życia, od dnia 1 września 1980 r. do dnia 31 grudnia 1982 r. - jako okres prowadzenia własnego gospodarstwa rolnego, od dnia 1 stycznia 1983 r. do dnia 31 grudnia 1988 r. - jako okres podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin oraz od dnia 1 kwietnia 2001 r. do dnia 31 grudnia 2008 r. - jako okres podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników.

Sąd drugiej instancji, kierując się wynikającym z art. 20 ust. 2 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (jednolity tekst: Dz.U. z 2016 r., poz. 277; obecnie Dz.U. z 2019 r., poz. 299; dalej „ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników”) zakazem zaliczania do okresów ubezpieczenia rolniczego okresów, zaliczonych do okresów, od których zależy prawo do emerytury na podstawie odrębnych przepisów, dokonał korekty stażu rolniczego przez doliczenie okresu pracy ubezpieczonego w Kółku Rolniczym w N., dostrzegłszy, że tylko okres od dnia 1 kwietnia 1971 r. do dnia 31 lipca 1971 r. został potraktowany przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych jako okres ubezpieczenia pracowniczego. Ustalił okres ubezpieczenia rolniczego na 24 lata, 1 miesiąc i 16 dni, gdyż nie doliczył okresu od dnia 24 lipca 1973 r. do dnia 31 marca 1980 r., przypadającego równolegle z zatrudnieniem ubezpieczonego w Oddziale Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w O. Podniósł, że ubezpieczony nie miał wtedy statusu domownika rolnika, określonego w art. 2 ust. 2 ustawy z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.; dalej „ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych”), choć niewątpliwie był członkiem rodziny rolnika, z którym pozostawał we wspólnym gospodarstwie domowym, ukończył 16 lat i pracował w gospodarstwie rolnym swoich rodziców co najmniej 4 godziny dziennie, gdyż równocześnie - z powodu zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu

pracy na podstawie umowy o pracę - podlegał pracowniczemu ubezpieczeniu społecznemu.

W skardze kasacyjnej, opartej na podstawie naruszenia prawa materialnego – art. 19 ust. 1 i 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, zawierającej zarzut błędnego zastosowania art. 2 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych zamiast art. 6 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników i nieprawidłowej oceny spełniania przez niego statusu domownika rolnika w okresie od dnia 24 lipca 1973 r. do dnia 31 marca 1980 r., J. K. zawarł - jako podstawowy - wniosek o uchylenie wyroku Sądu drugiej instancji i przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Za zasadniczą kwestię sporną uznał przyjęcie w stosunku do osób wskazanych w art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników definicji legalnej domownika rolnika przyjętej w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin. Powołując się na dominujący w judykaturze pogląd, twierdził, że uwzględnienie w stażu ubezpieczeniowego uprawniającego do świadczeń emerytalno-rentowych okresów pracy w gospodarstwie rolnym przed objęcia rolników obowiązkiem opłacania składek na rolnicze ubezpieczenie społeczne domowników (tj. przed dniem 1 stycznia 1983 r.) przesądza wykonywanie czynności rolniczych zgodnie z warunkami określonymi w definicji domownika zawartej w art. 6 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Oznacza to nieobowiązywanie wskazanego w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin warunku niepodlegania obowiązkowi ubezpieczenia na podstawie innych przepisów oraz tego, by praca w gospodarstwie rolnym stanowiła główne źródło utrzymania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Prawo ubezpieczonego do emerytury rolniczej podlega rozpoznaniu na podstawie art. 19 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, zatem wymaga wykazania osiągnięcia wieku emerytalnego i okresów ubezpieczenia

emerytalno-rentowego przez okres co najmniej 25 lat. Przy ustalaniu tego stażu zalicza się – stosownie do art. 20 ustawy – w latach 1983 do 1990 okresy podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników indywidualnych i członków ich rodzin, przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresy prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, a także okresy, od których zależy prawo do emerytury zgodnie z przepisami emerytalnymi, lecz tych nie zalicza się osobom urodzonym po dniu 31 grudnia 1948 r.

Spór dotyczy okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców od dnia 24 lipca 1973 r. do dnia 31 marca 1980 r., a więc obejmuje pracę w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, a przed dniem 1 stycznia 1983 r. W czasie wykonywania tej pracy był to okres nieobjęty ubezpieczeniem społecznym rolników. W ustawie z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 40, poz. 267), na podstawie art. 17 ust. 1 pkt 1, został uznany za zaliczalny do okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego. W tym przepisie nie użyto na określenie pracy w gospodarstwie rolnym elementu podmiotowego charakteryzującego domownika rolnika. Okresy pracy w gospodarstwie rolnym jako okresy zaliczane do stażu ubezpieczenia rolniczego były i są zawsze definiowane w ten sam sposób, tj. przez użycie kryterium wykonywania pracy po ukończeniu 16 roku życia. W przepisach ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników (art. 20 ust. 1 pkt 2) również nie zastrzeżono warunku zaliczenia przypadających przed dniem 1 stycznia 1983 r. okresów pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16. roku życia przez ustalenie dodatkowych warunków, a zwłaszcza takich wymagań, jakie przewidziano dla pracy domownika w art. 2 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych lub w art. 6 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników. Od dnia 1 stycznia 1990 r. przepisowi art. 17 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych nadano treść, według której do okresu prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w nim, wymaganych do uzyskania prawa do rolniczej emerytury lub renty inwalidzkiej, stał się zaliczalny okres pracy w każdym gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia, także przypadający przed dniem 1 lipca 1977 r. (por. jednolity tekst: Dz.U. z 1989 r. Nr 24, poz. 133 ze zm.).

Artykuł 20 ust. 1 pkt 2 ustawy jest samodzielną normą prawną, określającą wyodrębniony okres pracy w gospodarstwie rolnym osoby zdolnej ze względu na wiek do rzeczywistego wykonywania stałej i niezbędnej pracy w gospodarstwie rolnym, która w rozumieniu tego przepisu nie jest uwarunkowana dodatkowymi wymaganiami, jakim powinna odpowiadać praca domownika w gospodarstwie rolnym. Praca, o której mowa w art. 10 ust. 1 pkt 2, może być pracą wykonywaną przez osobę będącą członkiem rodziny rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne, a także przez osobę niepowiązaną z nim węzłem rodzinnym, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 1 czerwca 1990 r., III UZP 8/90 (OSNC 1991 nr 2-3, poz. 19). W konsekwencji, odpowiadając na zarzuty skargi kasacyjnej, należy stwierdzić, że w sporze o zaliczenie do rolniczego stażu ubezpieczeniowego okresu pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 stycznia 1983 r. (art. 20 ust. 1 pkt 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników) nie jest właściwe ani przydatne ocenianie statusu domownika rolnika oraz śledzenie zmian, którym status ten podlegał w kolejnych rolniczych ustawach ubezpieczeniowych w związku z podleganiem podwójnemu ubezpieczeniu.

Domownicy jako podmioty ubezpieczenia zostali po raz pierwszy uwzględnieni w art. 2 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych, a następnie od dnia 1 stycznia 1990 r. w art. 6 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, definicje zawarte w tych przepisach służą zatem określeniu podmiotów ubezpieczenia rolniczego po dniu 1 stycznia 1983 r. Niewłaściwie więc Sąd Apelacyjny skupił się na bezprzedmiotowym na gruncie art. 19 i 20 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników badaniu spełnienia przez ubezpieczonego statusu domownika przed dniem 1 stycznia 1983 r., a co więcej, na nadaniu pracy w gospodarstwie rolnym przed 1983 r. cech okresów składkowych w rozumieniu ustawy o emeryturach i rentach Cechy te wymagane są przy zastosowaniu art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2018 r., poz. 1270 ze zm.), tylko wtedy, gdy okresy pracy w gospodarstwie rolnym po ukończeniu 16 roku życia uzupełniają staż pracowniczy. W związku z tym błędne było odwołanie się przez Sąd Apelacyjny do poglądu Sądu Najwyższego wyrażonego w wyrokach z dnia 17 stycznia 2017 r., I UK 491/15 (niepublikowane)

oraz z dnia 28 lutego 1997 r., II UKN 96/96 (OSNAPiUS 1997 nr 23, poz. 473); z dnia 13 stycznia 1998 r., II UKN 433/97 (OSNAPiUS 1998 nr 22, poz. 668); z dnia 3 grudnia 1999 r., II UKN 235/99 (OSNAPiUS 2001 nr 7, poz. 236); z dnia 10 maja 2000 r., II UKN 535/99 (OSNAPiUS 2001 nr 21, poz. 650); z dnia 22 stycznia 2003 r., II UK 51/02 (OSNP 2004 nr 7, poz. 127); z dnia 19 marca 2010 r., II UK 249/09 (niepublikowane) i z dnia 28 czerwca 2013 r., I UK 24/13 (OSNP 2014 nr 4, poz. 61) i uznanie za przesądzające takich okoliczności, jak wykonywanie czynności rolniczych zgodnie z warunkami określonymi w definicji domownika oraz w wymiarze nie niższym niż połowa ustawowego czasu pracy, tj. minimum 4 godzin dziennie.

Nietrafnie też Sąd drugiej instancji postawił tezę, że w stażu rolniczym nie uwzględnia się okresów rzeczywistego prowadzenia gospodarstwa rolnego, jeżeli za te okresy nie były odprowadzane składki w zbiegu z okresami ubezpieczenia w systemie powszechnym. Teza ta odbiega od art. 20 ust. 2 pkt 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników oraz nie przystaje do przedmiotu niniejszej sprawy, skarżący bowiem domagał się zaliczenia okresu, w którym właśnie nie podlegał ubezpieczeniu społecznemu rolników i nie obejmował go obowiązek składkowy. W związku z tym należy przypomnieć, że ubezpieczenie społeczne rolników nierzadko zbiegało się z ubezpieczeniem pracowniczym na skutek jednoczesnego zatrudnienia rolnika poza rolnictwem. Rolnicy byli dwuzawodowcy, zatem w warunkach obligatoryjności ubezpieczeń społecznych mogło istnieć podwójne ubezpieczenie z tytułu prowadzenia gospodarstwa rolnego lub pracy w nim i jednoczesnego wykonywania zatrudnienia poza rolnictwem. Na tym tle może istnieć zbieg uprawnień do świadczeń emerytalnych na podstawie tych odrębnych systemów ubezpieczeń społecznych, a systemy ubezpieczenia społecznego rolników i pracowników, mimo rozdzielnych regulacji i osobnych źródeł finansowania od początku respektowały wzajemnie okresy podlegania ubezpieczeniu. Okresy pracy w gospodarstwie rolnym przed dniem 1 lipca 1977 r. były zaliczane także wtedy, gdy rolnik był równocześnie zatrudniony i z tytułu tego zatrudnienia uzyskał prawo do emerytury (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 czerwca 1990 r., III UZP 8/90, OSNC 1991 nr 2-3, poz. 19).

W art. 17 ust. 1 pkt 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych nie był wyłączony zbieg ubezpieczeń społecznych i nie wymagano, by praca w gospodarstwie rolnym stanowiła jedynie zajęcie. Od dnia 1 stycznia 1983 r., po tym jak wyraźnie zaznaczyło się rozdzielenie systemów ubezpieczenia pracowniczego i rolniczego, zastrzeżono w definicji domownika - jako warunek ubezpieczenia - niepodleganie obowiązkowi ubezpieczenia na podstawie innych przepisów (art. 2 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych). Także w art. 6 ust. 1 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nie wyłączono zaliczania okresów z powodu podwójnego ubezpieczenia, lecz w art. 20 ust. 2 tej ustawy postanowiono, że okresów, o których mowa w ust. 1, nie zalicza się do okresów ubezpieczenia, jeżeli zostały zaliczone do okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty na podstawie odrębnych przepisów, Analogicznie postanowiono w art. 13¹ ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, dodanym przez art. 93 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, a następnie w art. 10 ustawy o emeryturach i rentach.

W obydwu systemach zawarto wspólne zastrzeżenie nieuwzględniania okresów ubezpieczenia w pokrywających się okresach, co oznacza, że tych samych okresów nie bierze się pod uwagę przy ustalaniu uprawnień do dwóch różnych świadczeń, opartych na różnych systemach ubezpieczenia społecznego. Okresy, które zostały już uwzględnione przy ustalaniu prawa do emerytury rolniczej, nie mogą być następnie zaliczone do okresu, od którego zależy nabycie prawa do emerytury pracowniczej. Dokonanie przez ubezpieczonego wyboru co do zaliczenia wskazanego okresu do okresu ubezpieczenia, od którego zależy prawo do emerytury w określonym systemie (pracowniczym lub rolniczym), uniemożliwia późniejsze zaliczenie tego samego okresu w innym systemie (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 lutego 2013 r., III BU 2/12, niepublikowane i wyrok z dnia 8 maja 2007 r., II UK 164/06, OSNP 2008 nr 11-12, poz. 172).

Tak też stanowi art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, więc aktualizuje się reguła, że zakaz podwójnego uwzględniania okresów ubezpieczenia dotyczy jedynie tych okresów, od których zależy prawo do emerytury lub renty, a więc okresów prawo to kształtujących (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 czerwca 2013 r., III UK 78/12, niepublikowane). Zastrzeżenie jest wyraźne, a więc

według reguł ustalania świadczeń z ubezpieczeń społecznych chodzi o okres ubezpieczenia, który ma wpływ na prawo do świadczeń, a nie na ich wysokość. Z perspektywy okresu funkcjonowania art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników, zresztą w wersji niezmienionej od dnia 1 stycznia 1991 r., oznacza to, że ustawodawca odwoływał się do otoczenia prawnego, w którym obowiązywała ustawa z dnia 14 grudnia 1982 r. o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, w której przewidziane w art. 26 tej ustawy; prawo do emerytury, uzależnione było od osiągnięcia wieku emerytalnego wynoszącego 60 lat dla kobiet i 65 lat dla mężczyzn oraz od wykazania okresu zatrudnienia wynoszącego łącznie z okresami równorzędnymi i zaliczalnymi do okresów zatrudnienia co najmniej 20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn. Artykuł 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników nie nawiązuje zatem w żaden sposób do warunków emerytalnych ustalonych obecnie w art. 24 ustawy o emeryturach i rentach dla osób urodzonych po dniu 31 grudnia 1948 r. Osoby te nabywają prawa emerytalne bez względu na okres zatrudnienia, a tylko po ukończeniu wieku emerytalnego. Ich świadczenie nie jest odpowiednikiem stażu ubezpieczenia, więc nie jest w takim wypadku potrzebne „pożyczanie okresów rolniczych” do uzupełnienia okresu wymaganego do emerytury pracowniczej.

Skarżący nabył prawo do emerytury na podstawie art. 24 ustawy o emeryturach i rentach tylko z powodu osiągnięcia odpowiedniego wieku, bez względu na okres zatrudnienia, tymczasem Sąd Apelacyjny nie rozważył, czy art. 20 ust. 2 ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników ma zastosowania w stanie faktycznym sprawy, w którym przy wniosku o ustalenie prawa do emerytury pracowniczej skarżący przedstawił wyłącznie okresy zatrudnienia, pomijając okresy rolnicze jako zbędne do ustalenia prawa do tego świadczenia. Okoliczność ta jest istotna, ponieważ zaliczalność okresów w tym wypadku nie odwołuje się do podwójnego ubezpieczenia ani zbiegu ubezpieczeń społecznych.

Uwzględniając to, Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 oraz art. 108 § 2 w związku z art. 398²¹ k.p.c.).